

Het Friese verzet in de Tweede Wereldoorlog.

Ilona Bosgraaf, Kyrsten Doodeman en Bowien van der Veen.

Voorwoord.

Wij hebben voor het Friese verzet in de Tweede Wereldoorlog gekozen omdat dit onderwerp ons interessant leek. Ook vinden we dat er te weinig aandacht wordt besteed aan het verzet in de geschiedenis lessen.

Onze interesse voor dit onderwerp is ook groot. Voor Bowien komt dit omdat de broer van haar overgroot oma, Fokke Polet, die ook in dit werkstuk voorkomt, dood is geschoten in de oorlog omdat hij niet wou werken. Ook was ze erg geïnteresseerd in hoe het verzet in zijn werk ging. En er graag mee over wilde weten.

Voor Ilona geldt dit omdat ze de Tweede Wereldoorlog in het algemeen erg interessant vindt. De overgroot opa van Ilona was in de Tweede Wereldoorlog gevlucht uit Duitsland omdat hij daar net als alle andere mannen moest gaan werken na de capitulatie. Hij is zelf weer teruggekomen uit Duitsland en heeft de rest van de oorlog ondergedoken gezeten in een geheime kelder onder de tuin van waar hij woonde met zijn gezin.

Voor Kyrsten geldt dat ze de Tweede Wereldoorlog het interessantste deel van de geschiedenis vindt, en zich al eerder heeft verdiept in dit onderwerp voor bijvoorbeeld spreekbeurten of uit eigen interesse.

Wij wensen u veel leesplezier!

Inhoudsopgave.

- Voorwoord.
- Inleiding.
- Opkomst van het verzet in Friesland en de organisaties.
- De grootste Friese verzetsdaad, de Overval.
- Personen in het Friese verzet, hun verhaal en hun achtergrond.
- Cijfers in beeld.
- Conclusie.
- Nawoord.
- Literatuur-/ bronnenlijst.
- Begrippenlijst.
- Logboek.

Inleiding.

Zoals eerder genoemd hebben wij dit onderwerp gekozen omdat onze interesse voor dit onderwerp erg groot is, we vinden dat er te weinig aandacht aan besteed wordt in de geschiedenis lessen en we hebben persoonlijke verbanden met het onderwerp door familieleden.

Onze hoofdvraag is: Welke rol had het verzet in Friesland en wat hield deze rol in?

Onze deelvragen zijn:

- Hoe verliep de opkomst van het verzet in Friesland?
- Wat was de grootste verzetsdaad in Friesland?
- Wat voor personen zaten in het verzet en wat is hun verhaal?
- Cijfers in beeld.

Voor ons onderzoek zijn we eerst op zoek gegaan naar boeken over het verzet in Friesland in de bibliotheek. Tot onze verbazing waren er niet veel boeken over het verzet in Friesland. Uiteindelijk hebben we 3 boeken en 1 film gevonden en geleend. Deze hebben we doorgelezen en gekeken en alle informatie die we eruit konden halen, opgeschreven.

Vervolgens hebben we naar het Fries verzetsmuseum gemaild. Hier kregen we al snel een reactie van Mariska de Boer, die ons uitnodigde voor een rondleiding door het museum. We hebben hier veel informatie verzameld. We hadden de film de Overval gekeken omdat de overval op de Blokhuispoort ons erg aansprak en er nog een overlevende was, Gerrit Fokkema.

Dankzij Mariska de Boer hebben wij de contactgegevens van dhr. Fokkema gekregen. We hebben hem gemaild of hij een interview met ons wilde doen, wegens tijdgebrek was dit helaas niet mogelijk maar een paar vragen via de mail beantwoorden kon altijd. Hier hebben wij natuurlijk met alle plezier gebruik van gemaakt. Dankzij dhr. Fokkema hebben we niet alleen het perspectief van de overvallers maar ook die van een gevangene.

We hebben voor deze hoofdstukindeling gekozen omdat we beginnen bij het begin, de opkomst van het Fries verzet. Hierin bespreken we hoe het verzet in Friesland is ontstaan en wat de verschillende organisaties betekenden voor het verzet. Vervolgens gaan we een stapje verder naar de grootste verzetsdaad van Friesland, de overval. Hierin wordt besproken hoe deze verzetsdaad in Friesland te werk ging en krijg je een beeld hoe dit soort verzetsdaden werden bedacht. Als laatste laten wij vanuit mensen met verschillende achtergronden en verschillende rollen in het verzet zien hoe zij het verzet hebben ervaren, want ook klein verzet is verzet. Als extraatje hebben wij nog wat cijfers in beeld gebracht om enkele dingen te verduidelijken.

Opkomst van het verzet in Friesland en de organisaties.

In het begin van de oorlog was het verzet niet zo groot als aan het eind van de oorlog. Doordat de Duitse bezetter met harde hand het land bestuurde werd de haat tegen de Duitsers steeds groter en sloten meer mensen zich aan bij het verzet. We gaan kijken naar een aantal gebeurtenissen die lieten zien hoe de Duitse bezetter ongewenstheden bestraftte en hoe het volk van Nederland daar op reageerde.

Op 29 april 1943 maakte F.C. Christiansen, de bevelhebber van het bezettingsleger in Nederland, openlijk bekend dat Nederlandse oud-militairen die gevochten hadden tijdens de Duitse aanval op Nederland in 1940 zich vrijwillig moesten melden voor krijgsgevangenschap en voor arbeid in Duitsland. In het hele land brak daarop een stakingsgolf uit, in Friesland werd bij vrijwel alle bedrijven gestaakt de daaropvolgende dag. Hoewel binnen Friesland de hevigheid en de duur van de staking per gebied verschilde, betekende de mei staking toch een omkeer in de houding van de bevolking. De Duitse bezetter reageerde met harde hand op deze staking. In heel Nederland werden 80 stakers standrechtelijk geëxecuteerd, hun namen werden op plakaten bekendgemaakt. Daarnaast vielen er 95 doden en 400 zwaargewonden door beschietingen door bezetters op de stakende arbeiders. In Friesland vielen 21 slachtoffers. Velen die eerst nog dachten dat de Duitse bezetting nog wel mee zou vallen, keerden zich nu definitief tegen de bezetter. Hierdoor kreeg het verzet een enorme impuls. Als we praten over het verzet in Friesland dan bedoelen we doorgaans het verzet zoals dat zich met de mei staking in 1943 daadwerkelijk zichtbaar maakte en vanaf die tijd in verschillende organisaties gebundeld werd. Voor het platteland had de proclamatie van Christiansen grote gevolgen, met de zomer voor de deur was het grote aantal arbeidskrachten onmisbaar. Bovendien moest de groep van zo'n 300.000 mannen die nu in aanmerking kwamen voor deportatie naar Duitsland, voor een groot deel onderduiken. Dit gebeurde vooral op het platteland. Daardoor was de behoefte aan een verbeterde organisatie binnen het reeds bestaande verzet, en dat er moest worden voorzien in (financiële) middelen voor de onderduik.

Uit onderzoek blijkt dat het grootste gedeelte van de verzetsstrijders voor mei 1943 niet actief was. Dit betekent niet dat er voor die tijd geen verzetsacties werden gepleegd, maar wel dat dit in een andere vorm gebeurde. Deze verzetsacties waren vaak kleinere acties, het waren vaak spontane, individuele acties waarbij geen sprake was van samenhang tussen verschillende verzetsuitingen. Zo werd er op 28 januari 1941 een steen door een ruit van de NSB'er Pieter Koster, die woonde in Franeker, gegooid. Maar ook werd er op 27 mei van datzelfde jaar een aanplakbord in Kollum afgebroken. Het begin van de oorlog was ook de tijd van het dragen van anti-Duitse tekens en uitspraken. Hier hebben wij tijdens ons onderzoek een aantal voorbeelden van gevonden. De meeste Nederlanders blijven hopen op een Duitse nederlaag en terugkeer van de Koninklijke familie. Mensen plakten bijvoorbeeld muntjes op een speldje, want op dat muntje stond koningin Wilhelmina

afgebeeld. Ook kon het zijn dat zij Oranje strikjes droegen. Zei iemand op straat 'O zo!' dan betekent dat: Oranje zal overwinnen! Vaak was het antwoord daarop 'Jozo!' wat betekende: Ja oranje zal overwinnen. Ook werden er allemaal uitspraken op muren gezet, en werden er anti-Duitse posters opgehangen. Op de volgende pagina kun je een aantal voorbeelden vinden van dit soort verzetsacties.

◀ Spelden die mensen in de WO2 droegen als verzet.

◀ Hiernaast en hieronder zie je twee voorbeelden van anti-Duitse · ▼ uitspraken die op de muren zijn gezet.

▲ Hier zie je twee spotprenten over Hitler. Ook maakten de

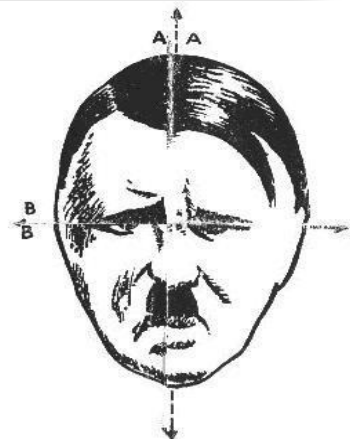

Nederlanders liedjes waarin ze belangrijke Duitsers bespotten.
In Nederland werd de nazi Seyss-Inquart de nieuwe leider.
Ook hij krijgt verschillende spotnamen. ▶

◀ Hier zie je een bekend vouwspelletje genaamd: 'Zoek het 5de zwijn' als je goed vouwde kwam Hitler's hoofd eruit.

Het waren

allemaal kleine vormen van verzet zonder geweld. Een andere naam hiervoor is symbolisch verzet. Dit soort verzet is vooral bedoeld om de moed er in te houden.

De organisaties

Ordedienst (OD) Opgericht: mei 1940, begin Friesland: augustus 1940. Werkzaamheden: Sabotage, spionage, contact met Engeland en de orde bewaren na de bevrijding. De OD ontstond al snel na de invasie, en bestond vooral uit ex-militairen die de capitulatie niet zomaar wilden accepteren. Na de capitulatie doken veel ex-militairen onder en namen hun wapens mee. Zij vormden de eerste verzetskernen in Nederland. Dit verklaart waarom de Duitse bezetters diverse maatregelen doorvoerden om ex-militairen weer in krijgsgevangenschap te kunnen plaatsen. Veel actief verzet was er niet. De OD was opgericht vanuit de optimistische gedachte dat het snel voorbij zou zijn met de Duitse bezetting van Nederland. De OD zou dan zorg dragen voor het in goede banen leiden van de situatie na de bevrijding. Tijdens de bezettingsperiode deed de OD alleen aan spionage, en onderhield een lijn met Engeland. Er was binnen de gelederen van deze vroege organisaties veel discussie over de houding die aangenomen moest worden, en over het nut van gewapend verzet. De kern van de landelijke OD werd echter al vroeg opgerold. Op 3 mei 1942 werden 72 leden van de organisatie gefusilleerd in kamp Sachsenhausen, Duitsland, en op 11 mei weer 24. De arrestaties bezorgden de OD in Friesland ook een flinke klap en er bleef maar weinig over van de organisatie. Vlak voor de bevrijding, werd een beroep gedaan op de gehavende en nauwelijks meer actieve OD. Op bevel van Prins Bernhard vanuit Londen zou de organisatie aan het hoofd komen te staan van de nieuw op te richten Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten (NBS). Veel van de leidinggevende figuren kregen weer een belangrijke functie toegewezen. Over de relatie tussen OD en NBS en de doorstroom tussen deze organisaties is meer te lezen in de volgende alinea's, over de NBS. In het archief van de Vereniging zijn in totaal 57 personen te vinden die als organisatie 'OD' hebben opgegeven, dit komt neer op 4,5 procent van het totaal. Hun gemiddelde leeftijd lag in de oorlogsjaren tussen de 36 en 41. In Friesland waren Arie Meijer (schuilnaam 'De Boer'), Sietse Camping ('Pake'), P.T. van den Herberg ('Servaas'), B.Brokken ('Groen'), Roel Walda ('Vander') en A. Bergsma ('Nico') betrokken bij de OD in de vroege periode. Naast de OD waren er nog andere organisaties, gevormd door ex-militairen die eer hadden voor de Koninklijke familie en hun vaderland, zoals het Legioen OudFrontstrijders (LOF) en de Oranjewacht. Van de laatste was Leo Twijnstra de eerste Fries die voor zijn verzetswerk zou worden gefusilleerd, op 9 juli 1942. Een ander belangrijk persoon binnen deze organisatie was Anno Houwing ('Van Delden'). Hij zou gedurende de hele oorlog verzetswerk blijven doen en de bezetting overleven.

Spionage

Het kopje 'spionage' is lastig in te vullen. Het verzamelen van inlichtingen gebeurde in verschillende verzetsorganisaties en soms op individueel initiatief. Vaak wisten verschillende verzetsgroepen en mensen met de veiligheid voorop niet van elkaar dat ze inlichtingen verzamelden. Het verband met de OD is dat veel van de vroege spionageacties door OD-leden werden uitgevoerd, ook had deze organisatie een nauwe band onderhouden met het Bureau Inlichtingen (BI) in Londen. Omdat spionage niet onder één organisatie in het bijzonder valt, is dit ook niet als keuze op het aanmeldingsformulier aangegeven. Een enkel lid geeft wel aan dat hij of zij zich tijdens de bezetting heeft beziggehouden met het verzamelen van inlichtingen, maar deze populatie is niet groot genoeg om een berekening op uit te voeren. Er zullen hier geen cijfers gepresenteerd worden over spionage. Hieronder toch een beschrijving van de belangrijkste activiteiten van de inlichtingendiensten van het verzet.

1. Spionage voor de geallieerden .

Een belangrijk onderdeel van het werk van de eerste verzetsgroepen was spionage. Hierbij waren individuen actief, maar vaak stonden deze in contact met het semimilitaire verzet van bijvoorbeeld OD en LOF. Belangrijk doelwit van spionage in Friesland waren de vliegbasis in Leeuwarden en de Afsluitdijk. In Dokkum ontstond een spionagegroep die zich met deze objecten bezighield. In 1943 ontstonden er verschillende organisaties die zich specifiek gingen bezighouden met spionage en communicatie, zoals het Bureau Inlichtingen en de Geheime Dienst Nederland (GDN). Deze organisaties onderhielden contact met Londen, verzorgden en onderhielden ontsnappingslijnen bijvoorbeeld via Zwitserland, Zweden en de Biesbosch (na september 1944). Langs deze lijnen werden geallieerde piloten, joden en verzetsmensen naar bevrijd gebied gesluisd. Na de geallieerde invasie in het najaar van 1944 veranderde het werk van de spionagediensten.

2. Spionage voor de illegaliteit.

De LO had een eigen spionageafdeling, De Centrale Inlichtingen Dienst (CID). Deze hield zich vooral bezig met “het inwinnen van inlichtingen betreffende allerlei onbetrouwbare en staatsvijandige elementen”. Deze gegevens konden van vitaal belang zijn voor de illegaliteit, en haar voortbestaan. Er was twijfel over of het verstandig was om deze gegevens allemaal centraal te verzamelen, bij een inval zou de SD dan een grote slag slaan. De voordelen wogen echter zwaarder dan de nadelen. De ingewonnen inlichtingen werden onder verzetsorganisaties verspreid door de zogenaamde berichtendienst. De CID beschikte hiervoor over technische hulpmiddelen zoals radio's en ontvangers, en werden hierbij geholpen door personeel van bijvoorbeeld de PTT. Van deze verbindingen maakte ook de illegale pers handig gebruik, vandaar dat de CID in Het Grote Gebod wordt aangeduid als “het illegale ANP”.

Na september 1944 lag de prioriteit van de inlichtingendiensten niet meer bij het bestuderen van de Duitse verdedigingswerken, die waren al doorbroken, het inventariseren van de troepenverplaatsing was nu belangrijker. De NBS was opgericht, en de spionageafdeling van het verzet heette nu Sectie Inlichtingen, onder leiding van Egbert Bultsma ('Eppie') uit Leeuwarden. Het huzarenstuk van de Sectie Inlichtingen in Friesland was het opzetten van 'de Luisterpost' in het Burmaniahuis in Leeuwarden, in februari 1945. Hier vonden de verhoren van gevangengenomen verzetsstrijders plaats. Technici van de PTT, die voor het verzet werkten, verstopten geheime microfoons in de telefoons van de SD en legden een verbindinglijn naar de boekhandel van C. Wielinga, verderop in de stad. Dag en nacht werd de lijn afgeluisterd onder leiding van Eeuwke Koopmans ('Kopie'). Op deze manier kon het verzet meteen personen waarschuwen van wie de naam in de verhoren was genoemd. Het verhaal van de Luisterpost wordt verbeeld in de korte film 'Verzet in Leeuwarden', vlak na de bevrijding opgenomen door Bultsma. In de film komen veel van de originele hoofdrolspelers in beeld.

Het verband tussen de illegale pers en andere verzetsorganisaties.

In Friesland werden verschillende illegale bladen verspreid. De vorm waarin dit gebeurde was verschillend. Zo waren er bijvoorbeeld de grote (landelijke) illegale bladen, waarvan Vrij Nederland, Trouw, Je Maintiendrai en Het Parool de belangrijkste waren. Er waren een aantal groepen actief in Friesland. Zo was er bijvoorbeeld de groep-Lever in Sneek, met onder andere Willem Santema, Willem Stegenga, Roel Walda, Eeuwke Koopmans en de familie Lever. Zij verspreidden onder andere Vrij Nederland en Trouw. De gebroeders Wierda waren met hun verzetsgroep verantwoordelijk voor de verspreiding van Je Maintiendrai. De bladen werden gedrukt bij verschillende drukkers, of gestencild. Illegale drukkers in Friesland waren de familie van der Weij, Terveer in Leeuwarden, en A.J. Osinga in Bolsward. Een aantal van de landelijke bladen kreeg in Friesland een eigen editie, die ook plaatselijk gedrukt werd. Soms kregen de plaatselijke edities een eigen naam. Zo werd bijvoorbeeld in Friesland Noorderlicht uitgegeven, de Friese versie van De Waarheid. Ook waren naamsveranderingen soms nodig om de bezetter op een verkeerd spoor te zetten. Zo gaf dezelfde groep die Trouw produceerde, ook het blad V3 uit, en veranderde Je Maintiendrai tijdelijk in De Koerier, en later in De Nieuwe Koerier. Vaak bestonden de krantjes uit teksten van nieuwsbulletins, opgenomen van het Engelse radiojournaal. Daarnaast bevatten veel illegale bladen opinieartikelen, waarschuwden zij de bevolking voor de wrede daden van de bezetters, gaven ze omschrijvingen van beruchte collaborateurs en riepen ze op om niet aan bepaalde maatregelen gehoor te geven. Tot slot waren er nog de bladen die dienden tot morele steun. Deze bevatten bijvoorbeeld gedichten en spotprenten. Dit gold ook voor de grote hoeveelheid alleen regionaal verspreide blaadjes. Vooral na donderdag, 6 september 1944, nam het aantal illegale bladen enorm toe. Er was nu een enorme behoefte bij de bevolking om van nieuws over het optrekkende front te worden voorzien. De kranten waren van uiteenlopende signatuur, beginnend aan de linkerkant met het communistische Noorderlicht. In het midden van het spectrum was er volgens Ypma "een progressieve middengroep, waarin nog mensen van allerlei richting samenwerken". Hij bedoelde hiermee kranten als Vrij Nederland en Je Maintiendrai. De illegale pers was een belangrijk onderdeel van het verzet. In de onderzochte populatie zijn 300 personen die aangeven hierbij betrokken te zijn geweest. Zij vormen 23,8 procent van het totaal. De gemiddelde leeftijd binnen de illegale pers lag in de oorlog tussen de 30 en 35 jaar.

Nationaal Comité van Verzet (NC)

Opgericht: eind 1942, begin Friesland: april 1943. Werkzaamheden: het bedrijfsleven aanzetten tot verzet, dienen als overkoepelende organisatie voor het georganiseerde verzet in Friesland. In het voorjaar van 1943 nog voor de meistaking, werd het Nationaal Comité van Verzet opgericht, met als doel in het bedrijfsleven en ambtenaren aan te zetten tot verzet. De behoefte aan een overkoepelende organisatie van de verschillende verzetskernen was landelijk al ingevuld door de Raad van Verzet, maar deze is in Friesland nooit van de grond gekomen. De landelijke NC-top had contact gelegd met Klaas Leijenaar ('Looyenga'), die ook nauw bij de Nederlandse Unie betrokken was. Looyenga nam de provinciale leiding van het NC op zich. Op de vergaderingen waren verder aanwezig: Jan Evenhuis, namens het NSF, Douwe Witteveen schuilnaam: Jaap namens LO-KP, Siebe Schootstra schuilnaam: S2 namens het verzet in het bedrijfsleven en Karel Westerling schuilnaam: Noorderling namens de boeren. Leijenaar zelf vertegenwoordigde de ambtenaren. Het NC had ook nauwe banden met Je Maintiendrai. In september 1943 werd duidelijk dat de SD intensief op zoek was naar Leijenaar. Hij moest op dat moment terugtreden als voorzitter van het NC, en ging zich vooral concentreren op het werk voor Je Maintiendrai. Schootstra volgde hem op als voorzitter, en Sietse Rienks trad toe als lid van het NC. De top van het NC bleef functioneren tot februari 1944, toen Karel Westerling werd opgepakt. Hiermee was het contact met de boeren verstoord. In juli 1944 werd Jan Evenhuis opgepakt, en Witteveen moest onderduiken. Schootstra moest ook onderduiken, maar bleef zijn verzetswerk voorlopig voortzetten. Toen hij in december op het nippertje aan een arrestatie wist te ontsnappen, legde hij zijn werk stil. Ook de plaatsvervanger van Siebe Schootstra, zijn broer Rienk schuilnaam: Erres werd eind dat jaar opgepakt. De nieuwe provinciaal leider van de

LO, D. Okma schuilnaam: De Jong zorgde dat het NC bleef bestaan. Volgens Wijbenga was hij “de man bij wie alle draden van het verzet samenkwamen,” in een voor het Friese verzet moeilijke tijd.

Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers (LO)

Opgericht: oktober 1942, opgericht Friesland: februari 1943. Werkzaamheden: het huisvesten en verzorgen van onderduikers. De onderduikhulp in Friesland kwam al voor 1942 op gang, meestal ongeorganiseerd. Grootschalige onderduik werd pas na 1942 noodzakelijk voor joden, potentiële slachtoffers van de arbeidsinzet en geallieerde piloten. Verzetssmensen hielpen tijdens de bezetting tientallen piloten te ontsnappen uit Nederland. Helaas heeft slechts één piloot bevrijd gebied bereikt. De rest liep in Antwerpen in de armen van de verrader Rene van Muylen. Friesland was geschikt voor onderduikers, er waren weinig Duitsers, er was voldoende voedsel en je kon gevaar al van een ruime afstand zien aankomen. Het zogenaamde Centraal Distributie Kantoor (CDK) zorgde voor een eerlijke verdeling voor de door LO en KP buitgemaakte bon materiaal. Verder waren er de vervalsers die werkten voor de Falsificatiecentrale (FC) en de Persoonsbewijzen-Sectie (PBS). Er ontstond een grote vraag naar valse persoonsbewijzen, na de eerste deportaties van joden eind 1942. De vraag naar valse distributiestempels groeide na de invoering van de Tweede Distributie Stamkaart, een persoonsgebonden kaart die alleen op vertoon van een geldig persoonsbewijs kon worden afgehaald. Dit maakte het aanzienlijk moeilijker om aan distributiebonnen te komen. De LO ontstond eind 1942, toen de gereformeerde dominee Frits Slomp (‘Frits de Zwerver’) contact legde met Douwe Witteveen (‘Jaap’) in Leeuwarden. Zij zetten de LO in Friesland op. Op vrijdag trokken leden van deze LO naar de “onderduikersbeurs” in Leeuwarden en ontmoetten daar mensen uit de rest van het land die onderduikadressen zochten.

Landelijke Knokploegen (LKP)

Opgericht: 1942/1943, begin Friesland: oktober 1942. Werkzaamheden: zijn de ‘gewapende arm van het verzet’. De Knokploegen pleegden overvallen op distributiekantoren en bevolkingsregisters. Later kwamen hier ook andere activiteiten bij, zoals het bevrijden van gevangenen. In navolging van de LO werden in Friesland ook verschillende Knokploegen opgericht. De KP diende als alternatief voor de OD, waar een militaire sfeer en hiërarchie zou heersen. Er was een tijd waar de acties van de knokploegen vooral waren gebaseerd op wraak en het uiten van woede over de bezetting en het optreden van de NSB (deze vorm kwam in Friesland nauwelijks voor). Ook was er af en toe sprake van gewapend verzet in de vorm van overvallen, sabotageacties en aanslagen. Vaak was er van geen samenwerking sprake. Pas na de oprichting van de LO ontstond de KP zoals wij die nu kennen, een organisatie die de gewapende tak van de onderduikverzorging op zich nam. Het werk bestond uit het overvallen van distributiekantoren,

arbeidsbureaus en het vernietigen van persoonsregisters. Rogier van Aerde, één van de auteurs van het gedenkboek van de LO-LKP, had twee taken: de verzorgingstaak, die bestond uit het overvallen van distributiekantoren om voedselbonnen voor onderduikers te verkrijgen en de beveiligingstaak, die bestond uit het bevrijden van verzetsmensen uit gevangenschap, het kraken van bevolkingsregisters en het liquideren van personen die een bedreiging vormden voor het verzet. Er werd in Friesland geprobeerd een juridische basis te krijgen voordat het verzet overging tot het liquideren van personen. Het daartoe opgerichte Veemgericht was uniek in Nederland. Dit was een verzetsrechtbank om te voorkomen dat het verzet een “bandietenbende” werd. Er waren drie rechters die onafhankelijk van elkaar op basis van de aangeleverde informatie een vonnis moesten vellen, schuldig, onschuldig of nader onderzoek. Later in de oorlog was er een tijd waarin de KP-onderdeel van de NBS werd. De LO wenste geen geweld dat de Duitsers zou wakker maken. Dit veranderde allemaal met de Melkstaking, die zorgde voor een grote onderduikgolf in Friesland, waardoor de noodzaak tot gewapend verzet duidelijk werd.

Overval op de Blokhuispoort.

Een van de meest succesvolle verzetsbevrijdingen van Friesland en zelfs van Nederland vond plaats in Leeuwarden. Op vrijdag 8 december 1944 werden hier 51 mensen uit het huis van bewaring bevrijd zonder ook maar 1 schot te lossen.

Dat er geen schot werd gelost was deel van het plan. De bedoeling was om de Verzetsstrijders te bevrijden zonder de nabij gevestigde Duitsers te alarmeren. Piet Oberman (schuilnaam: Piet Kramer) te zien op de afbeelding rechts; kreeg in oktober 1944 van de gewestelijke commandant van de BS de opdracht om een bevrijdingsplan te bedenken en op te stellen. Alleen was dit nog niet nodig omdat er geen verzetsstrijders vastzaten, een plan "voor het geval dat". Echter is dit plan nog geen 2 maanden later in uitvoering gegaan.

Voor deze planning zocht Piet Oberman contact met KP lid Egbert Bulstra, te zien op de afbeelding links; die op zijn beurt weer contact zocht met een voor hem bekend personeelslid van de gevangenis. Hij stelde hem de vraag of er bewakers waren die bereid zouden zijn mee te werken aan de bevrijdingsoperatie. Vier van hen bleken wel mee te willen werken en via deze mensen verkregen ze onder andere een lijst met de gevangenen, roosters van het personeel en verschillende plattegronden. Ook gaven deze bewakers berichten door

Het eerste plan was om de sleutels na te maken om zo zonder geweld en agressie binnen te kunnen komen. Hiervoor maakten de bewakers 's nachts wasafdrukken en zouden hiermee de sleutels worden nagemaakt. Dit duurde ongeveer een maand, en later bij een test bleek dat de duplicaten alsnog niet pasten. Toen de sleutels eindelijk goed genoeg waren nagemaakt, bleek het plan al niet meer door te kunnen gaan. De bewakers was namelijk de opdracht gegeven om de enige toegangsdeur tot de gevangenis 's nachts te barricaderen met een zware houten balk. Dit was een enorme tegenslag voor de KP en alsof dat nog niet genoeg was, werden er in half november 1944 zes vooraanstaande verzetsstrijders gearresteerd.

Dus moest er snel actie ondernomen worden. Maar de KP zag geen mogelijkheid om het Huis van Bewaring binnen te komen. Gatze Spoelstra, een politie-inspecteur uit Leeuwarden die bereid was zich te verzetten, kwam met een nieuw plan. Hij stelde voor dat twee verzetsstrijders zich zouden verkleden als politieagenten die drie zogenaamde arrestanten kwamen brengen. Eenmaal binnen in het Huis van bewaring zouden ze het personeel overmeesteren. Vervolgens zouden er meer KP'ers worden binnengelaten, waarna de gevangenen bevrijd zouden worden.

Dit plan kon alleen niet zonder moeilijkheden worden uitgevoerd. Bijvoorbeeld het benodigde insluitingsbevel (te zien op afbeelding rechts) dat op het hoofdbureau werd bewaard en zwaar werd bewaakt door de politie. Uiteindelijk slaagde Spoelstra erin een insluitingsbevel in handen te krijgen en te overhandigen aan de verzetsgroep. Deze werd gekopieerd en moest daarna zo snel mogelijk terug naar het hoofdbureau omdat deze allemaal genummerd waren en dan zou het opvallen.

Een tweede probleem was dat als de politie arrestanten kwam brengen, er altijd eerst werd gebeld naar het huis van bewaring ter bevestiging. Daarna zou nog een tweede telefoontje vanaf Blokhuispoort naar het hoofdbureau gaan om dit vervolgens weer te controleren en te bevestigen. Dit werd opgelost doordat de Friese KP beschikte over een luisterpost in de Oosterstraat in Leeuwarden, en hiermee de telefoontjes konden omleiden en zelf positief beantwoorden. Dit laatste gebeurde door Joop Willems (schuilnaam: Berend) een ondergedoken politieagent. Hij had ontslag genomen bij de politie omdat hij niet wilde meewerken aan het ophalen van Joden voor deportatie.

Hierna moest ook nog besloten worden hoeveel en welke mensen uit de gevangenis zouden worden bevrijd. Het huis van bewaring herbergde ruim 200 gevangenen, en deze zouden nooit allemaal bevrijd konden worden al was het alleen al door het gebrek aan onderduikadressen.

De KP ging in overleg met o.a. het Nationaal Steun Fonds en hieruit kwam een lijst met 39 namen van de personen die bevrijd zouden worden. Dit waren de mensen die het meest wisten en dus het grootste risico vormden als ze onder druk zouden komen te staan.

Op 8 december 1944 was het zover. 25 man zou bij de overval betrokken zijn en 6 hiervan namen de intrek in het huis op de hoek, onder leiding van Gerard Reeskamp (schuilnaam: Harry) Deze ploeg zou echter alleen ingrijpen bij een noodsituatie zoals een ontdekking. De twee 'agenten' met hun 'gevangenen' belden om 17:45 uur aan bij het Huis van Bewaring. Deze groep bestond uit: Joop Willems (schuilnaam: Berend), Piet Oberman (de leider van de operatie) en de KP'ers Christiaan Hofing en Wim Stegenga (schuilnamen: Arie en Riemer) en Jelle Visser (schuilnaam: Jelle). (te zien op afbeelding links)

Joop Willems deed het woord en zei dat hij de drie gevangenen kwam brengen en liet het insluitingsbevel zien. Dit werd goedgekeurd en na binnen lating werd het personeel zonder al te veel moeite overmeesterd. Hierna werd met de sleutels van het personeel de deur geopend om de andere 14 KP'ers binnen te laten.

De administrateur werd gedwongen om de bijzondere strafgevangenis op te bellen met het bevel om Dreeuws en Leijenaar voor verhoor naar het Huis van Bewaring te sturen. Dit waren enige 2 verzetsstrijders die in dit deel van de gevangenis waren opgesloten, vandaar deze oplossing.

De bevrijding verliep verder spoedig en aardig volgens plan. Enige opschudding ontstond toen er daadwerkelijk twee SD'ers en drie gevangenen voor de deur stonden. Na korte paniek kreeg Oberman de situatie onder controle. De deur werd geopend en nadat de SD'ers de wapens op zich gericht zagen, gaven ze zich zonder verder gedoe over. Hun uniformen en wapens werden in beslag genomen en ze werden opgesloten bij de rest van de bewakers, terwijl de drie gevangenen zich aansloten bij de bevrijde mensen.

De gevangenen werden in kleine groepjes naar buiten gebracht. Ze moesten naar van tevoren afgesproken punten in de stad gaan, waar ze werden opgewacht door leden van de BS. De gevangenen moesten zich bekend maken door middel van een wachtwoord. Ze moesten vragen: "Weet u ook hoe laat het is?" het antwoord van de BS'ers daarop was dan: "Het wordt hoog tijd dat wij thuis komen." Als dit allemaal goed was verlopen, werden de gevangenen naar een onderduikadres gebracht. Ze zouden hier allemaal veilig aankomen.

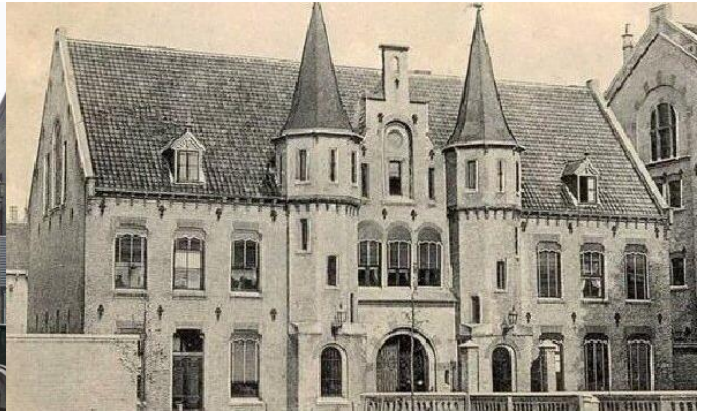
De laatste KP'ers verlieten de gevangenis om 18:35 uur, evenals de bewakingsploeg van 6 man vanaf het huis aan de overkant. De overval had nog geen uur geduurd en er was geen schot gelost.

De Duitsers ontdekten de overval om 18:45 uur. Dezelfde avond en de volgende dag (zaterdag 9 december 1944) werd de hele stad hermetisch afgesloten en werden er razzia's gehouden. De Duitsers waren op zoek naar de ontsnapte gevangenen en naar de plegers van de overval. Zij konden echter niemand vinden. Alleen Klaas Leijenaar zou later nog wel worden gearresteerd door de Sicherheitsdienst. Hij had toen echter een ander persoonsbewijs en hij werd niet herkend als één

van de op 8 december bevrijde gevangenen. Hij zou de oorlog overleven. Van de 25 bij de overval betrokken KP'ers kon alleen Johannes Kolff (schuilnaam: Jodocus) de bevrijding niet meemaken. Hij werd op 29 januari 1945 bij een overval op zijn onderduikadres doodgeschoten door een agent van de SD.

De Blokhuispoort nu.

De Blokhuispoort vroeger.

Personen in het Friese verzet.

Fokke Polet: Fokke Polet werd geboren op 3 januari 1905 in Stiens. Fokke was in mei 1940 in militaire dienst geweest en werd eind april 1943 opnieuw opgeroepen voor de dienst, dit heeft hij geweigerd.

Maandagmiddag 3 mei om ongeveer kwart voor vier, Fietsten Fokke Polet (38-jarige boer uit Noardburgum) en Jonas Elzinga (32-jarige fietsenmaker uit Tytsjerk) over de Zomerweg bij Noardburgum. Ze fietsen naast elkaar, maar wegens aankomende Duitse auto's zijn ze achter elkaar gaan fietsen. Bij het passeren van de auto's word door inzittenden op beide mannen geschoten, zonder dat hier enige reden voor was. Beide mannen zijn op slag dood.

Iemand die vanaf enkele meters toekeek, zag hoe de Duitsers lachend verder reden. Een kwartier later werd vanuit een Duitse auto op vier mensen geschoten, die stonden te kijken naar een Duitse overvalwagen. Er vielen twee schoten, waardoor Geertje Alma-Tinga aan beide benen gewond raakte.

Eerder die dag was, door de inzittenden van de twee auto's die Fokke en Jonas hadden doodgeschoten, op het kruispunt van Burgum geparkeerd, uitgestapt en waren de Duitsers begonnen met wild om zich heen te schieten, gericht op straatstenen zodat de kogels alle kanten opvlogen. Een van de kogels raakte Sijske Beukenkamp, die hierdoor ernstig gewond raakte.

(Op de linker foto is Fokke Polet te zien, op de rechter Jonas Elzinga.)

Cornelia Johanna van den Berg van der Vils: Cornelia Johanna werd geboren op 28 oktober 1892 in Den Haag. Cornelia was nauw betrokken bij de illegale activiteiten van de ordedienst (OD), dit was in Nederland een belangrijke illegale organisatie in de Tweede Wereldoorlog. Haar schuilnaam was Annie Westland, een combinatie van haar plek van herkomst en haar roepnaam. Door een arrestatie werd Cornelia gedwongen Den Haag te verlaten. Ze verhuisde met haar man naar Leeuwarden. Hier werkte ze niet alleen voor de OD maar ook voor de LO, Landelijke hulp voor hulp aan onderduikers. Bij deze organisaties was Cornelia koerierster en werd later hoofdkoerierster.

Op 9 augustus 1944 werd Cornelia verraden door 'Edith' (Miep Oranje) en werd gearresteerd door de Sipo (Sicherheitspolizei). Eerst werd ze vastgehouden in het Huis van Bewaring in Utrecht, later werd ze overgebracht naar Groningen waar ze werd verhoord.

Echter heeft ze nooit haar geheimen vrij gegeven. Op 8 september 1944 werd Cornelia samen met ds. L Touwen, op de heide van Virens, ten noorden van Assen, doodgeschoten.

Cornelia is van de 291 personen op het verzetsmonument, de enige vrouw.

Esmée van Eeghen: Esmée werd geboren op 7 juli 1918 in Amsterdam. Ze heeft een grote rol gespeeld in het Friese verzet. Esmée staat niet op verzetmonument.

Haar broer, Dave, ging na de Nederlandse capitulatie het verzet in. Ook Esmée kwam via een vriend in het verzet. Om onderdak te regelen voor Amsterdamse studenten kwam ze vaak in Leeuwarden, op deze manier was ze veel in contact met het plaatselijk verzet. Ze besloot voorgoed in Friesland te blijven doordat, op 25 juli 1943, er een overval was op het Arbeidsbureau op het Zaailand door het Fries verzet.

In de eerste instantie werd ze benoemd tot koerierster. Maar gaande weg kreeg ze belangrijkere functies zoals het vervoeren van Joodse onderduikers en geallieerde piloten naar hun schuilplaats. Ook zou Esmée heel koelbloedig zijn geweest, zo zou ze een Duitse officier een koffer met wapens langs de controle hebben laten dragen en heeft ze tijdens een transport van een koffer met bonkaarten de koffer geopend en gezegd hebben een vertegenwoordigster te zijn van de papier fabriek die onderweg was met papiermonsters.

Dat Esmée niet op het verzetmonument staat heeft een reden. Die reden is dat ze verliefd werd op een Duitse officier. Dit was natuurlijk niet te combineren met haar werk in het verzet.

Op 15 juli 1944 werd er door de Duitsers een inval gedaan op het hoofdkwartier van het verzet, hierbij werd belangrijke informatie gevonden en in beslag genomen. Esmée werd gelijk verdacht door haar relatie met de Duitse officier. Ze kreeg de keuze voorgeschoteld; of Leeuwarden verlaten of doodgeschoten worden. Uit onderzoek was ondertussen gebleken dat Esmée onschuldig was en dat een man, die gevangen was genomen door de SD, was doorgedraaid en het verzet had verraden.

Esmée verliet Leeuwarden en dook onder bij haar moeder. De SD maakte jacht op haar en ook het verzet vertrouwde haar niet meer. Door verraad van haar vriendin werd Esmée op 8 augustus 1944 opgepakt door de SD. Onduidelijk is wat ze heeft verklaard tegenover de SD. Op 7 september 1944 is Esmée doodgeschoten. Lange tijd zijn de meningen over haar verdeeld geweest.

Ook is Esmée het model geweest voor de hoofdpersoon, Rachel Stein, in het boek en de film Zwartboek.

Gerrit Fokkema: Gerrit is geboren op 6 juli 1923 in Leeuwarden. Gerrit werd opgeroepen om te werken in Duitsland maar wou dit niet, hij duikt onder.

Gerrit was bijna 17 toen de oorlog begon. Bij hem thuis waren ze zeer anti-Duits. Ze moesten hun radio inleveren, maar deden dit niet. Waar ze konden, werkten ze tegen. Echt in verzet komen deden ze niet, dit ging namelijk niet zo gemakkelijk. Begin 1943 kregen Gerrit en zijn broer Douwe het bericht dat ze moesten komen werken in Duitsland, dat is het moment wanneer ze zijn ondergedoken.

Gerrit dook onder bij zijn vriendin, die net buiten Leeuwarden woonde. Daar werd hij na een tijdje gewaarschuwd: 'denk erom, je bent verraden. Ze kunnen wel eens komen'.

Toen is Gerrit gelijk weggegaan. Een half uur later waren de Duitsers er, maar Gerrit was al vertrokken. Hij heeft daarna een tijdje ondergedoken gezeten bij zijn zus in Bergum. Omdat hier ook Duitsers zouden komen leek het hem handiger om terug naar huis te gaan.

Omdat Gerrits broer, Ruurd, in het verzet was bij de krant 'je maitiendrai' moest er een schuilplaats worden gemaakt in het huis. Dit was noodzakelijk omdat mensen van de krant waren opgepakt.

De nacht na de waarschuwing sloeg de SD een raam in bij Gerrits huis. Voordat hij het wist stonden de Duitsers al aan zijn bed. Er was geen tijd meer op zich te verstoppen. Gerrit en zijn vader werden meegenomen.

Het verhoor van Gerrit was 'niet zo zwaar', hij kreeg 'enkel' een paar klappen. Zijn vader daarentegen werd zwaar gemarteld. Uiteindelijk werd ook zijn broer Ruurd gevonden. Ze kwamen met zijn drieën in een cel, cel nr. 5. In totaal zat de familie 3 weken in de cel.

Op

8 december 1944 was het rumoerig in het cellencomplex. Dit was niet heel gek, het gebeurde vaker, wat wel gek was is dat de cel open werd gemaakt door een gemaskerde man. 'Vlug eruit!' riep hij. 'Nu gebeurd het, we worden gefusilleerd' zei Gerrit tegen zijn broer. Het tegenovergestelde gebeurde, ze werden bevrijd!

Na de bevrijding werd Gerrit onder gebracht bij een Fries gezin onder de naam Alle Frieswijk uit Nijmegen. Hij mocht geen Fries spreken, al was hij wel Friestalig opgevoed. Gerrit leeft vandaag de dag nog steeds en heeft de prachtige leeftijd van 93 jaar. Hij verteld nog steeds met veel passie de verhalen over de overval en hij heeft dit ook aan ons gedaan.

Johannes Kolf: Johannes is geboren op 6 november 1915 in Westmaas. Hij is de enige verzetsstrijder van de overval die de oorlog niet heeft overleefd. Zijn verzetsnaam was Jodocus.

Johannes zat tijdens de oorlog bij de politie van Utrecht. Omdat hij het niet eens was met de Duitse bezetter, dook hij in 1943 onder. Uiteindelijk kwam hij in Friesland terecht waar hij veel werk voor het verzet heeft gedaan.

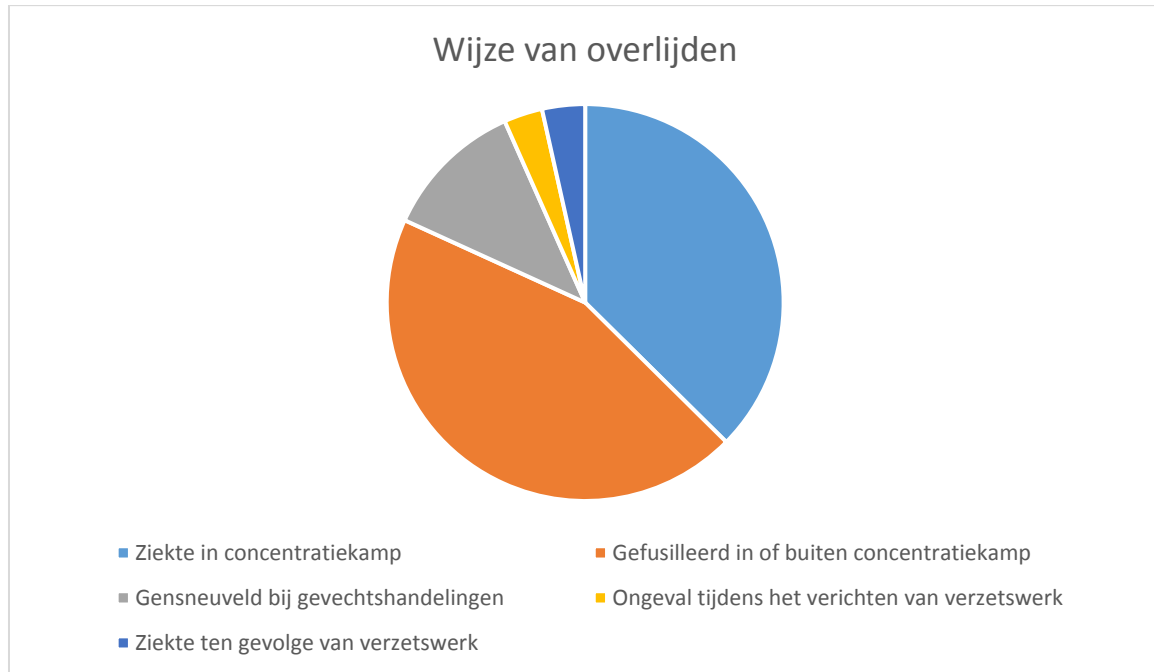

Johannes is vooral bekend geworden door zijn medewerking aan de overval op de Blokhuispoort in Leeuwarden. Hij heeft hier ook Gerrit Fokkema gered.

Hij was er gloeiend bij toen de SD een inval deed in het huis waar Johannes ondergedoken zat. De SD deed hier een inval omdat in het huis een illegaal radiotoestel aanwezig was. Johannes vluchtte via de achterdeur, dit ging niet zoals gehoopt. Hij had klompen aan en er lag sneeuw, dit was moeilijk lopen.

Johannes is omgekomen bij een vuurgevecht met de SD in Leeuwarden op 29 januari 1945.

Cijfers in beeld.

Conclusie.

Onze hoofdvraag is, welke rol had het verzet in Friesland en wat hield deze rol in? We hebben deze vraag beantwoord door, in de hoofdstukken, vanuit verschillende perspectieven naar het verzet en de oorlog te kijken.

In het eerste hoofdstuk hebben we verschillende takken en organisaties van het verzet besproken. Wij vinden, dat in tegenstelling tot wat veel mensen misschien denken, het verzet in Friesland een grote rol had. Bijna elk groot dorp had een verzetsgroep. Ook toen mensen werd verboden nog gezien te worden in hun stad, bijvoorbeeld Amsterdam, vluchtten ze vaak naar Friesland en gingen ze hier het verzet in. In het hoofdstuk over de Blokhuispoort is te zien hoe een verzetsactie in werking is gezet maar ook dat er niet alleen verzetsleden nodig zijn om een verzetsactie goed te laten verlopen.

Het is moeilijk om over een onderwerp als dit een duidelijke, eenzijdige conclusie te trekken zoals het ergens mee eens of mee oneens zijn. Echter hebben we alle drie wel een beter beeld van het verzet gekregen door het beantwoorden van onze hoofd- en deelvragen.

Nawoord.

We hebben veel geleerd tijdens het schrijven van dit verslag. Dankzij Mariska de Boer was het mogelijk om een rondleiding te krijgen in het Fries verzetsmuseum, hierdoor hebben we veel informatie gekregen en hadden we een goede basis voor dit verslag. We hebben geleerd dat het op veel manieren mogelijk was om verzet te plegen en dit niet altijd groots hoefde te zijn. Ieder klein verzet is ook verzet.

Wij zijn ook erg dankbaar dat dhr. Fokkema de tijd heeft genomen om onze mailtjes te beantwoorden. Doordat dhr. Fokkema ons wilde helpen en onze vragen wilde beantwoorden hebben we een beter beeld van het perspectief van iemand die in de Blokhuispoort zat tijdens de overval.

Meneer Melein, ook u bedankt. U heeft ons goed begeleidt tijdens het PWS en gezorgd voor informatie die we zonder u niet hadden gekregen. De lijst met verzetsstrijders die zijn omgekomen tijdens de Tweede Wereldoorlog in Friesland heeft ons een realistisch beeld gegeven over hoe verschrikkelijk de oorlog is geweest.

Mariska de Boer, dhr. Fokkema en meneer Melein, bedankt voor jullie medewerking aan dit verslag!

Literatuur-/ bronnenlijst.

- Spanjaard Visser, R.
Publicatiejaar 2005, update 2017.
Spanvis.
Geraadpleegd op: 13, 14, 15, 16 en 17 november 2017.
<https://www.spanvis.com>
- Koopmans, G.
Update 2017.
Stichting Friesland 1940-1945.
Geraadpleegd op: 14, 15 en 16 november 2017.
<http://www.friesland19401945.nl>
- Tresoar (Frysk Histoarysk en letterkundig sintrum)
Update 2016.
Vereniging Friesland 1940-1945
Geraadpleegd op: 16, 22, 23, 25 en 16 november 2017
<https://www.archieven.nl/nl/zoeken?mizig=210&miadt=36&micode=350&minr=773385>
- Verzetsmuseum Amsterdam
Update 2017.
Klein verzet
Geraadpleegd op: 15, 16 en 17 november 2017
https://www.verzetsmuseum.org/jongeren/klein_verzet
- Sloots, M.
Publicatie jaar: 2012
Verzetsorganisaties in Friesland
Geraadpleegd op: 13,14 15 en 16 november
http://www.friesverzetsmuseum.nl/img/uploads/fvm/onderzoek_organisatie_verzet_in_Friesland_stage_Marre_Sloots.PDF
-

Begrippenlijst.

Bureau Inlichtingen (BI): militaire inlichtingendienst belast met de Nederlandse spionage tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het werkte nauw samen met de Britse Secret Intelligence Service. Na de bevrijding van Nederland werd het Bureau Inlichtingen ontbonden.

Capitulatie: Ander woord voor overgave.

Centraal distributiekantoor (CDK): werd belast met de distributie van levensmiddelen voor de bevolking.

Collaborateurs: Personen in samenwerking met de vijand.

Dolle dinsdag: aanduiding voor dinsdag 5 september 1944. Op die dag speelden zich in heel Nederland emotionele taferelen af naar aanleiding van de berichten dat het land nu elk moment bevrijd kon worden van de Duitse bezetting.

Doodvonnis: vonnis waarbij iemand tot de doodstraf wordt veroordeeld.

Geheime dienst Nederland (GDN): een spionagegroep tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Inventariseren: het tellen van een voorraad.

Knokploeg (KP): een groep personen die in opdracht en in georganiseerd verband tegenstanders van de opdrachtgever fysieke schade toebrengt.

Landelijke knokploegen (LKP): is de naam voor een verzetsorganisatie die werd opgericht door de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers. De onderduikers die geholpen werden hadden dringend behoefte aan allerlei voorzieningen, zoals persoonsbewijzen en bonkaarten, die zij onder eigen naam natuurlijk niet konden krijgen. Dit werd verzorgd door de landelijke knokploegen.

Landelijke Organisatie Hulp aan Onderduikers (LO): was een Nederlandse verzetsbeweging in de Tweede Wereldoorlog die onderduikers aan onder andere een onderdak hielp.

Mei staking: De April-mei staking was een staking in 1943 in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog. De aanleiding tot de staking was de bekendmaking op 29 april 1943, dat Nederlandse oud-militairen die gevochten hadden tijdens de Duitse aanval op Nederland in 1940 zich vrijwillig moesten melden voor krijgsgevangenschap.

Nationaal Comité van Verzet (NC): een verzetsorganisatie tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Nationaal Steun Fonds (NSF): een verzetsorganisatie die behulpzaam was bij het financieren van de illegaliteit in Nederland. Het fonds werd ook wel de financierder van het verzet genoemd.

Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten (NBS): bundeling van de tot dan toe weinig samenwerkende verzetsgroepen. De Binnenlandse Strijdkrachten kwam dan ook voort uit de drie belangrijkste verzetsgroepen: de Ordedienst, de Landelijke Knokploegen en de Raad van Verzet.

Opinieartikelen: Een al dan niet op ware feiten gebaseerd persoonlijk oordeel van een individu, verwerkt in een artikel.

Ordedienst (OD): een belangrijke illegale organisatie tijdens de Tweede Wereldoorlog. Tot 1942, was het hoogstwaarschijnlijk de grootste geheime anti-Duitse organisatie in Nederland, hoewel exacte cijfers daarover ontbreken.

Raad van Verzet (RVV): een Nederlandse koepel van verzetsorganisaties in de Tweede Wereldoorlog.

Razzia: georganiseerde, groots opgezette, opsporing en jacht op een groep mensen.

Sicherheitsdienst (SD): evolueerde tussen 1931 en 1945 van een bescheiden Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij (NSDAP)-inlichtingendienst tot de staatsinlichtingendienst van nazi-Duitsland.

Stencilen: afdrukken maken met een stencilmachine.